

Олександр ДОБРЖАНСЬКИЙ

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ТОВАРИСТВА І УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ НА БУКОВИНІ (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)

Розкрито характерні риси українського національного відродження на Буковині, зокрема бурхливий розвиток культурно-освітніх товариств, які групували навколо себе національно-свідомі сили регіону.

Ключові слова: українське національне відродження, Буковина, культурно-освітні товариства, “Руська бесіда”, українське книговидання.

Українське національне відродження на Буковині розпочалося пізніше, ніж у сусідній Галичині, та розвивалось спершу з чималими труднощами. Початки його припадають на 60-ті рр. ХІХ ст., коли українці краю виявили вже певну організованість і поставили на порядок денний найважливішим принципом суспільного життя – захист національних інтересів. Поступово український рух набув значного розмаху, охопив економіку, політику, культуру, злився з подібними процесами становлення нації в інших землях України.

Характерною рисою українського національного відродження на Буковині став бурхливий розвиток культурно-освітніх товариств, які групували навколо себе національно-свідомі сили, не байдужі до майбутнього свого народу. Протягом порівняно короткого відрізка часу в краї виникла значна кількість товариств, які розгорнули роботу щодо організації освіти, поширення знань з розвитку музичної культури, мистецтва, видавничої справи. Головне, що ці культурно-освітні об’єднання різними способами робили спільну справу – домагалися становлення і поглиблення національної свідомості народу.

Центральним і найбільш впливовим у досліджуваний період було перше українське культурно-освітнє товариство в краї – “Руська Бесіда”. Його історія відобразила головні етапи становлення і розвитку українського національного руху на Буковині, ввібрала в себе ті непрості проблеми, які вирішувалися в той час. Перші установчі збори Товариства відбулися 14 (26) січня 1869 р. у Чернівцях. Спочатку “Руська Бесіда” мало чим відрізнялася від звичайної читальні. В кімнатах, облаштованих Товариством, зберігалось декілька річників газет, трохи книг. Сюди приходила українська інтелігенція для обговорення своїх справ. У першому Статуті Товариства, затвердженому владою у цьому ж році, зазначалося, що “Руська Бесіда” є об’єднанням для піднесення освіти і суспільного життя. Як засіб досягнення мети визначалося створення бібліотеки, видання корисних для народу творів, часописів, товариське життя¹. У “Руську Бесіду” ввійшли різні за політичним уподобанням люди, але більшість була старорусинами на чолі з кафедральним проповідником

В. Проданом. У перші роки існування Товариство роздирали гострі суперечки між прихильниками народовства та старорусинства. Час від часу спалахувала боротьба між вихідцями з Галичини і представниками місцевого автохтонства, які вважали, що в буковинських справах повинні все вирішувати лише буковинці. Однак, незважаючи на такі непрості внутрішні стосунки, “Руська Бесіда” вже в той час намагалася гуртувати навколо себе активних українців і проводила певну роботу для осягнення національних завдань. У 1870 р. заходами Товариства започатковано видання першої на Буковині української газети “Буковинська Зоря”. Хоча вона протрималася недовго (побачило світ лише 16 випусків), це була важлива подія суспільного життя. Протягом 70-х років XIX ст. “Руська Бесіда” організувала видання “Буковинського православного календаря”, спробувала друкувати літературні альманахи, намагалася активізувати українське населення на місцях. Послідовно велася боротьба з проявами румунізації та онімеччення українців в школах, Православній Церкві, державних установах.

Однак подальший розвиток національного руху був неможливим без остаточного розмежування народовців і старорусинів. Це й відбулося у “Руській Бесіді” у 1884 р., коли старорусини під час виборів не ввійшли до складу Виділу Товариства і покинули його. Ця подія означала не тільки початок нового періоду в діяльності “Руської Бесіди”, але й в українському національному русі в цілому. Тепер ініціатива в суспільних справах перейшла до рук народовців, саме їхньою діяльністю визначалися головні успіхи українства на початку XX ст.

Народовці значно активізували роботу “Руської Бесіди”. Заходами товариства у 1885 р. започатковано видання головної української політичної газети “Буковина”. В цей же час регулярно починає виходити “Бібліотечка для молоді”, по селах набуває розмаху рух щодо організації читалень. Перша з них утворилася у 1880 р. у с. Раранче, але саме в 90-х рр. цей рух стає справді масовим.

Значні зміни відбулись у внутрішній організації товариства. За ініціативою професора Чернівецького університету С. Смаль-Стоцького, у 1894 р. змінено статут “Руської Бесіди”. За основу взято документи львівської “Просвіти”². Тепер мета Товариства передбачала “ширити просвіту і підносити добробут руського народу”. А засобами досягнення цього називалась видавнича справа, закладення філій Товариства і читалень, рільничо-господарських і промислових спілок, крамниць, шпихлірів, кас ощадності і позичок, організація промислово-господарських і етнографічних виставок, публічних відчитів, музикально-декламаторських вечорків, заохочення всіх верств українського народу до просвіти і науки³.

Напередодні Першої світової війни “Руська Бесіда” переживала справжній розквіт. На кінець 1912 р. Товариство налічувало 908 дійсних членів, з них найбільше у Вижницькому, Заставнівському, Кіцманському повітах і м. Чернівцях. Товариство мало дев’ять філій і близько 150 читалень, при ньому функціонувало два фонди: ім. Ю. Федьковича та В. Михальського⁴, кошти яких використовувалися для заохочення просвітницької діяльності, допомоги біднішим учням.

Особливо велику увагу на початку XX ст. Товариство приділяє видавничій справі. З 1909 р. “Руська бесіда” щомісяця видавала по одній книжечці популярного, освітнього напрямку, які поширювалися серед членів Товариства і читалень за передплатою. Продовжувалось видання “Буковинського православного календаря”,

“Бібліотеки для молоді”. Почав виходити місячник “Читальня”. Всього за період з 1874 по 1911 р. Товариство видало 67 найменувань книг загальним тиражем понад 70 тис. примірників⁵. Крім того, у видавничій справі “Руська Бесіда” тісно співпрацювала з “Селянською касою”, допомагаючи у поширенні книжок з популярних серій: “Народна бібліотека”, “Спілкова бібліотека”, “Бібліотека суспільних наук”, “Світова бібліотека”, “Дитяча бібліотека”.

До найвпливовіших українських товариств кінця XIX – поч. XX ст. слід віднести також “Руську Школу” і “Руський Народний Дім”. Останнє утворилось у 1884 р. і одразу повело боротьбу за захист матеріальних і моральних інтересів русинів на Буковині. Серед найважливіших завдань “Руського Народного Дому” стало будівництво приміщення Товариства з театральним залом, сприяння заснуванню читалень, шпихлірів, позичкових кас, встановлення стипендій для українських учнів та студентів, заснування й підтримка українських часописів⁶. Уже в 1887 р. для Товариства було куплено окремих дім, а через декілька років надбудовано другий поверх до нього. Народний Дім дійсно став центром національно-культурного відродження. У ньому розмістилося більшість українських товариств, редакції газет, друкарня товариства “Руська Рада”. У 1896 р. при Народному Домі розміщено хлопчачу бурсу ім. Ю. Федьковича, а у 1906 р. для неї збудовано окреме приміщення. На потреби Товариства проводились акції збору пожертвувань, приймалися членські внески, певну допомогу надавала крайова влада⁷.

Вже з 90-х рр. XIX ст. окремі українські суспільні течії намагаються створювати свої культурно-освітні товариства, які б, крім загальнопросвітної роботи, відстоювали теоретичні та політичні принципи цих течій. Зокрема, москвофіли заснували “Общество русских женщин в Буковине”, “Общество русских студентов “Карпат”, “Руско-православний Народний Дом”, “Руско-православну читальню”, “Руско-православний дитячий приют” та ін. Вони проводили певну роботу, поширюючи корисні економічні, сільськогосподарські, наукові знання, боролися з пияцтвом, видавали книги. Однак хибні первісні засади пропагування ідеї “єдиного руського народу”, російської мови як єдиної можливої мови освічених людей не могли дати позитивних результатів. Можна без перебільшення сказати, що діяльність москвофілів шкодила процесам становлення української національної свідомості, заводила в глухий кут тих, хто піддався спокусливим обіцянкам цих людей. У переважній більшості москвофільські товариства були малочисленими і не могли суттєво змінити загального розвитку культурно-національних процесів на Буковині. Після розгрому владою частини москвофільських організацій у 1910 р., вони взагалі втратили будь-яке суспільне значення і перетворилися у галасунів, орієнтованих на російські рублі.

Із заснуванням радикальної та соціал-демократичної партій на Буковині створювалися й їхні культурно-освітні товариства. Зокрема, перші організували “Товариство православних русинок”, “Українську волю”. Особливо велику роботу радикали проводили в “Січах”, прагнучи не обмежувати ці товариства лише спортивно-протипожежними заняттями, але й втягувати їх у національно-виховну діяльність. Соціал-демократи заснували читальню “Воля”, товариство “Праця”. Та основна маса культурно-просвітних товариств Буковини на початку XX ст. продовжувала дотримуватися народовської орієнтації. Крім вже названих вище, велику роботу

проводили “Буковинський Боян”, “Товариство для плекання української музики, співу і драматичної штуки”, “Буковинський народний театр”, “Українське казино”, “Жіноча громада”, Товариство ім. Г. Сковороди, Історичне товариство. Останнє, крім організації регулярних викладів з української історії, заслуховування доповідей про нові історичні дослідження, заснувало курс вищої освіти для селян.

Кількість товариств зростала надзвичайно швидко. Вже у 1901 р. на Буковині було офіційно зареєстровано 821 товариство. Серед них: просвітних – 38, касових і ощадних – 161, фахових – 33, співацьких – 16, добродійних – 37, читальних – 178, музичних – 8, наукових – 18⁸ і т.д. Щоправда, газета “Буковина” справедливо писала, що значна частина названих товариств існувала лише на папері і тільки ледве половина діяла згідно із затвердженими статутними нормами⁹. Однак це не могло зменшити значення того, що робилося дійсно активними культурними товариствами. В умовах, коли українські політичні партії на Буковині утворилися порівняно пізно, а політичних товариств було мало і діяли вони не завжди активно, саме культурно-освітні товариства склали потужну силу національного відродження, його опору і невичерпне джерело оновлення.

Oleksandr Dobrzhans'kyi. Cultural-educational societies and Ukrainian national revival in Bukovyna (second half of the nineteenth – beginning of the twentieth centuries)

The author describes main features of Ukrainian national revival in Bukovyna region. He focuses on development of cultural-educational societies, which consolidated nationally-minded people of the region.

Key words: Ukrainian national revival, Bukovyna, cultural-educational societies, “Rus’ka Besida”, Ukrainian book printing.

¹ Державний архів Чернівецької області (ДАЧО). – Ф. 3. – Оп. 4. – Спр. 1949. – Арк. 11.

² Дмитрів Е. Ілюстрована історія просвітного товариства Руска Бесіда в Чернівцях. – Чернівці, 1909. – С. 15.

³ ДАЧО. – Ф. 3. – Оп. 2. – Спр. 16113. – Арк. 3–4.

⁴ Православний календар на звичайний рік 1913. – Чернівці, 1912. – С. 167.

⁵ Православний календар на преступний рік 1912. – Чернівці, 1911. – С. 13–14.

⁶ Статут товариства “Руский Народний Дім” в Чернівцях. – Чернівці, 1897. – С. 3–4.

⁷ ДАЧО. – Ф. 3. – Оп. 4. – Спр. 3881. – Арк. 24–28.

⁸ Товариства на Буковині // Буковина. – 1903. – Ч. 135.

⁹ Там само.